

akında esir aldığı Leh boyarlarından birinin kızını fidyeye karşılığı memleketine geri göndermişti. Fakat bu kız, kararlaştırılan paranın bir kısmı gönderilmediğinden refakatindeki kapı ağalarından Hacı Ahmed ile Boğdan'da Yaş şehrinde bir müddet daha kaldı. Ardından yolda bir çocuk dünyaya getirdi. Feth Giray bu çocuğun kendisinden olmadığı düşüncesiyle öldürülmesine karar verdi. Fakat Hacı Ahmed onu Boğdan'da gizledi. Burada çobanlık yapan çocuk Feth Giray'ın 1596'da katledilmesi üzerine Akmescid'e döndü. III. Mehmed Giray ve Şahin Giray Kırım'a gelince bütün Giraylar katliama uğramaktan korktukları için İstanbul'a kaçtılar. O zaman nüreddinlik için kimse bulunmadığından Feth Giray'ın oğlu olduğu iddia edilen bu çobana Devlet Giray adı verilerek nüreddin tayin edildi. Onun iki oğlu da Feth Giray ve Âdil Giray adlarını aldılar. Böylece Giraylar ailesi içinde Çoban Giraylar ortaya çıktı. Çoban Giraylar'dan han olan yalnız Âdil Giray'dır (1665-1670). Asıl Giraylar bunları kesinlikle kendi soylarından saymamışlar ve önemli bir görev ve gelmelerini engellemişlerdir.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın üçüncü maddesinde taraflar Giray hanedanının bağımsızlığını tanıdı (8 Cemâziyelevvel 1188/17 Temmuz 1774); fakat 20 Şaban 1197'de (21 Temmuz 1783) Ruslar Kırım'ı işgal ve ilhak ettiler. Osmanlılar 1785'te Giray sülâlesinden birini Bucak ve Tombasar'daki Tatar boyları üzerine serasker tayin ederek onları tekrar siyaset sahnesine çekmeyi düşündülerse de bu düşünce ancak 1787'de Ruslar ile savaş yeniden başlayınca uygulanabildi. Şehbaz Giray, Kuban hanı adıyla Kuban nehri etrafındaki Türk kabilelerinin başına han tayin edildi (Ağustos 1787). Şehbaz Giray Bucak Türkleri başında Boğdan'daki harekâta katıldı. Bir müddet sonra aynı göreve Baht Giray tayin edildi (Şubat 1789). Savaş süresince han sıfatını taşımış ve Boğdan'daki çatışmalara katılmış olan Baht Giray Yaş Antlaşması'ndan sonra İstanbul'a getirilmiş ve Osmanlı hükûmeti bu tarihten itibaren (1792) hanlığı ihya fikrin-den tamamen vazgeçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarik ve Bitikler*, İstanbul 1940;

Molla Hüseyin Feyzihanoglu — V. V. Zernov, *Kırım Yurtuna ve Ol Taraflarga Dâir Bolgan Yariklar ve Hatlar*, St. Petersburg 1281/1864; *Le Khanat de Crimée dans les archives du Musée du Palais de Topkapı* (nşr. A. Bennigsen — P. N. Boratav — Desaive — Quelquejay), Paris 1978; J. Matuz, *Krimtatarische Urkunden im Reichsarchiv zu Kopenhagen*, Freiburg 1976; Fevzi Kurtoğlu, "İlk Kırım Hanlarının Mektupları", *TTK Belleten*, 1/3-4 (1937), s. 641-655; J. Rypka, "Briefwechsel der Hohen Pforte mit den Krim Chanen in II. Bande von Feridun's Munseat", *Festschrift Georg Jacob* (ed. Theodor Menzel), Leipzig 1932, s. 241-269; V. Velyaminov-Zernov, *Matériaux pour servir à l'histoire du khanat de Crimée*, St. Petersburg 1864; A. Zihni Soysal, *Jarlyki Krimskie z časov Jana Kazimierza*, Warsaw 1939; K. V. Zetterstén, *Türkische, tatarische und persische Urkunden im Schwedischen Reichsarchiv*, Uppsala 1945, s. 78-128; Ebû'l-Gâzî Bahadır Han, *Şecere-i Türk* (nşr. P. I. Desmaison), St. Petersburg 1871, s. 173; Remmal Hoca, *Târîh-i Şâhib Giray Hân* (nşr. Özalp Gökbilgin), Ankara 1973; Mehmed Giray, *Târîh*, Vienna, National Library, nr. 1080; Mehmed Rızâ, *es-Seb'û's-seyyâr fî ahbârî'l-mülûkî't-Tâtâr* (nşr. Kâzım Bek), Kazan 1248; Abdülğaffar Kırımlı, *Umdetü't-tevârîh* (nşr. N. Asım, TTEM ilâvesi), İstanbul 1343; Kefevî İbrahim, *Tevârîh-i Tâtâr Han ve Dağıstan ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerindendir* (nşr. C. Seydahmed Kırimer), Pazarçık (Romanya) 1933; Abdullâh Çelebi, *Tevârîh-i Deşt-i Kıpçak* (nşr. A. Zajaczkowski), Warszawa 1966; Hezârfen, *Telhisü'l-beyân fî kavânîni Âli Osmân*, Bibliothèque nationale, Ancien fond, nr. 40 (Bâb-i tâsi': Fî Beyânî kavânîni hânânî Kırım); Müneccimbaşî, *Sahâifü'l-ahbâr*, II, 697; Silâhdar, *Târîh*, II, 131, 630, 683; Cevdet, *Târîh*, III, 142; IV, 30; V, 258-276; Halim Giray, *Gülbûn-i Hânân*, İstanbul 1287; J. V. Hammer Purgstall, *Geschichte der Chane der Krim*, Vienna 1856; V. D. Smirnov, *Krimskoje khandstvo pod verkhovenstvuom ottomanskoy Porti do načala XVIII. Veka*, Odessa 1887, s. 102-122; A. K. Markov, *Inventarniy Katalog musulmanskiikh monet Imperatorskago Ermitaža*, St. Petersburg 1896, s. 491; O. J. Howorth, *History of the Mongols*, London 1876, II, 6, 11, 448-626; O. Retowski, *Die Münzen der Girei*, Moscow 1905; D. Seidamet, *La Crimée*, Lausanne 1921; G. Németh, *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása*, Budapest 1930, s. 265-268; Hasan Ortekin, *Kırım Hanlarının Şeceresi*, İstanbul 1938; Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)*, Ankara 1989; Halil İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", *TTK Belleten*, VIII/30 (1944), s. 185-229; a.mlf., "Han ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı", *Emel*, sy. 135, İstanbul 1983, s. 51-73; a.mlf., "Giray", *İA*, IV, 783-789; a.mlf., "Giray", *El²* (İng.), II, 1112-1114; B. Lewis, "Some Danish-Tatar Exchanges in the 17th Century", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-55, s. 137-146; I. Väsäry, "A Contract of the Crimean Khan Mangli Giray and the Inhabitants of Qirk-Yer from 1478/79", *CAJ*, X (1982), s. 289-300.



HALİL İNALCIK

GİRESUN

Karadeniz bölgesinin doğu kesiminde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

Denize doğru uzanan ve karşısında Doğu Karadeniz'in yegâne adasının (Giresun adası, Ares, Aretias, Areos Nesos, Puga) bulunduğu bir yarımadaanın üzerinde yer alır. Yarımadaadaki kale yerleşmenin çekirdeğini oluşturmuştur. Eski adı Kerasus olup bugünkü adı da bu kelimeye dayanır. Kerasus'un civarda bol miktarda yetişen kirazdan geldiği rivayet edilir. Bir başka kaynağa göre bu isim, yarımadaanın denize doğru bir boy-nuz gibi uzanması dolayısıyla eski Yunanca'da "boynuz" anlamına gelen kerastan türetilmiştir. Kaynaklarda adı Kerasus, Kerasous, Cerasous, Chirizonda, Cerasonte, Kerassunde şekillerinde de geçen şehir Türk hâkimiyeti döneminde bugünkü söylenişle anılmıştır.

Tarih. Şehrin nüvesini oluşturan kale-nin ne zaman kurulduğu ve nasıl bir yerleşmeye sahne olduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Hititler döneminde Azzi ülkesinin bu bölgeyi de içine aldığı, milâttan önce IV ve V. yüzyıl Grek kaynaklarında ise Pontos denilen kesimin bir parçası olduğu belirtilir. Kerasus adlı bir yerleşme yerinin veya kalenin, milâttan önce 670'lerde Karadeniz bölgesinde koloniler teşkil etmeye başlayan Miletoslar tarafından kurulduğu ileri sürülür. Fakat bu ad altındaki koloninin Giresun'un bugünkü yerinde bulunup bulunmadığı tartışma konusudur. Ksenofon'un (m.ö. 350) ifadeleri de bu konuda kesin bilgilere ulaşmayı güçleştirmektedir. Onun belirttiğine göre, başında bulunduğu Yunanlı askerlerle (Onbinler) milâttan önce 400'lerin başında ulaşmış bir ay kadar kaldıkları Trabzon'dan üç günde Kerasus'a varmışlardı. Dolayısıyla Trabzon'dan üç günlük mesafedeki yerin bugünkü Giresun olmayıp Vakfıkebir körfezinde bulunduğu ve bunun da yörede yer alan Kereşon deresi (Kirazlık) adından teyit edildiği üzerinde durulmaktadır. Bazı yazarlar ise söz konusu bilgilerin doğrudan doğruya Giresun'un günümüzdeki yerini işaret ettiğini belirtirler. Strabon (ö. 21'den sonra), Amisos'tan (günümüzdeki Samsun'un yerinde) itibaren şehirleri sayarken Kytoros'tan sonra (günümüzdeki Ordu'ya 8 km. mesafede) Farnakia'nın geldiğini, buranın Kytoros'ta oturanlarca iskân edildiğini, buradan önce Iskhopolis'e (Tirebolu [?]), oradan

da orta büyüklükteki Kerasus'a ve Trapezus'a ulaşıldığını yazar. Bundan dolayı Kerasus ile Farnakia'nın ayrı şehirler olduğu ifade edilir. Arrien (ö. 176), idarecilik yaptığı bu bölgeden Roma imparatoruna yazdığı mektupta Farnakia'nın eski adının Kerasus olduğunu ve buranın da Sinoplular tarafından kurulduğunu bildirir. Bütün bu bilgilerden hareket eden pek çok araştırmacı, milattan önce 183'te Sinop'u aldıktan sonra bölgeyi ele geçiren Pontos Kralı I. Farnakes (m.ö. 190-169) tarafından kurulan Farnakia'nın bugünkü şehrin bulunduğu yarımada da yer aldığını, uzun süre bu adla anıldığını ve Romalılar döneminde buranın Kerasus şeklinde adlandırıldığını belirtir. A. Bryer — D. Winfield ise Farnakia'nın Yason burnunda olabileceği ihtimalini ileri sürerler. Onlara göre eski coğrafyacıların verdiği karışık bilgiler, XIX. yüzyılın bazı titiz araştırmacılarınca üç ayrı Kerasus'un varlığını ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri Sinop'un batısında, ikincisi Vakfikebir'in doğusunda (Kireşon), üçüncüsü de bugünkü şehrin biraz uzağındaki vadide yer almakta olup Kireşon-Kerasus ihtimali çok zayıftır; Kerasus için Giresun'dan daha uzakta herhangi bir yer aramaya da ihtiyaç bulunmamaktadır (*The Byzantine Monuments*, s. 126).

Çevresinde önemli gümüş ve demir üretim yerleri olan Giresun, Pontuslular'ın ardından milattan önce 64'te Pompeius tarafından zaptedildi. Ancak Romalılar burada tam bir hâkimiyet kurmadılar. Milattan önce 64 ile milattan sonra 64 yılları arasında bazı önde gelen ailelerin mâlikâne arazileri içinde kaldı. Romalılar devrinde burada para da basıldı. Roma idaresinin ilk dönemlerinde, Romalı yazarlardan Ammianus Marcel'e göre Romalı kumandan Lucullus buraya geldiğinde yabancı kiraz ağaçlarını görmüş ve fidanlarını Roma'ya götürmüştü. Bu bilgi kirazın dünyaya buradan yayıldığı rivayetinin kaynağı olmakla birlikte Roma'da daha önce de kirazın bilindiği belirtilir. Şehir Romalılar'ın idaresinden Bizans'ın denetimine girdi. 1071 sonrasındaki hızlı Türk fetihleri sırasında ele geçirilen yerler arasında Trabzon ve yöresinin bulunduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Kerasus'un da Selçuklular'ın hâkimiyeti altına girdiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Haçlılar'ın İstanbul'u işgallerinin (1204) ardından Trabzon'da kurulan Rum İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan ka-

leye yönelik Türk akınları ve tehdidi bundan sonra da sürdü. Selçuklular Sinop ve Samsun yöresine hâkim olduktan sonra Trabzon Rum İmparatorluğu'nun batı sınırlarını zorlamaya başladılar. 1297'de Ünye yöresini ele geçiren ve Çepniler olduklarına inanılan Türkmenler Trabzon'a kadar akında bulundular. Bu tarihlerden itibaren Karadeniz'de ticaret kolonileri kurmaya başlayan Cenevizliler'in de şehirde temsilcilerinin olduğu sanılmaktadır. Dolayısıyla burada ayrıca Ceneviz nüfuzu da etkili olmuştur. XIV. yüzyılın başlarında Çepni Türkmenleri'nin akın faaliyetleri sırasında kalenin zaptedildiği tahmin edilmektedir. Nitekim tarihçi Panaretos'un kısa yıllığına göre 1301'de İmparator II. Alexios Kerasus'a gelip "Koustougans" adlı Türkmen beyini yenilgiye uğratmış, surları yeniden yaptırıp kaleyi tahkim etmişti. Panaretos'un zikrettiği bu Türkmen beyinin Küçük Ağa veya Küçdoğan olduğu belirtilmektedir (Bryer, *Dumbarton Oaks Papers*, s. 131; Zachariadou, s. 343). Giresun'un bilinen ilk Türk fâtihi olduğu anlaşılan bu beyin adının, bölgede bulunan bir yerleşme yerinin isminden hareketle Kuşdoğan şeklinde okunması daha doğru olmalıdır. Bu beyin bölgede etkili olan Bayram Bey ile irtibatı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Bayram Bey'in 1332'de Hamsiköy'e kadar geldiği Panaretos tarafından belirtilmiştir. Çağdaş kaynaklardan Livadenos'un raporuna göre 1341'den kısa bir süre önce Kerasus Türkmenleri'nin eline geçti (Zachariadou, s. 343). Fakat bu konuda tamamlayıcı bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca yine Panaretos'un ifadelerinden anlaşıldığına göre daha bu sıralarda şehrin art bölgesi ve etrafı kalabalık Çepni gruplarının iskânına sahne olmuştu. Nitekim Kelkit vadisinden gelip Harşit ırmağı boylarına yerleşen Çepniler sahile kadar inmişlerdi. III. Alexios 1380 Şubatında üzerlerine yürüyüp bunları dağıtmış, hatta kayıklarına da el koymuştu. 1348'de şehirde ticaret kolonileri olan Cenevizliler'ce yağmalanıp kale dışındaki yerleşme yeri yakılan Kerasus, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun karşı karşıya kaldığı iç bunalımlar sırasında kuvvetli bir sığınak olarak ön plana çıktı. Grandük Niketas'ın bir iç mücadeleye esnasında buraya kaçıp (1354) daha sonra topladığı kuvvetlerle Trabzon'a yürüdüğü, fakat başarısız olunca geri dönüp kaleye kapandığı, bunun üzerine İmparator Alexios'un burayı kuşatıp itaat

altına aldığı bilinmektedir. 1356'da imparator noeli burada geçirmişti. Panaretos ayrıca, 1361'de Ünye'ye giden imparatorun Kerasus'a geri dönerken aynı zamanda damadı olan Bayram Bey'in oğlu Hacı Emîr Bey'in de kendisine refakat ettiğini yazar. Yine ona göre III. Alexios da Niksar hâkimi Tâceddin Bey'e nikâhladığı kızı ile Kerasus'a gelmiş, Trabzon'daki karışıklıklar üzerine kızını burada bırakıp geri dönmüştü (1379).

Üzerinde bir de manastırın yer aldığı Ares adası 1368 Temmuzunda Osmanlı denizcilerinin hücumlarına hedef oldu. Böylece ilk Osmanlı tehdidiyle karşı karşıya kalan Kerasus bir süre sonra bölgedeki Türkmenler tarafından zaptedildi. Hacı Emîr Bey'in oğlu Süleyman Bey 1397 ilkbaharında şehri kuşatıp aldı. *Bezmi ü Rezm*'e göre bu fetih Kadı Burhâneddin tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı. Fetihten yedi yıl sonra 1404'te Trabzon'a gitmek üzere Giresun'dan geçen Katalan elçisi Clavijo, bu sahillerin Türk Beyi Arzemir'in (Hacı Emîr [?]) kontrolü altında olduğunu ve onun 10.000 kadar atlı askeri bulunduğunu yazmaktadır. Giresun fâtihi Süleyman Bey'in ne zaman ve ne şekilde vefat ettiği, beyliğinin nasıl ortadan kalktığı bilinmediği gibi Giresun'un hangi tarihte tekrar Trabzon Rum İmparatorluğu'nun eline geçtiği hakkında da bilgi yoktur. Fâtihi Sultan Mehmed'in Trabzon'u fethi sırasında Giresun imparatorluğun elinde kuvvetli bir kale durumunda bulunuyordu. Muhtemelen Fâtihi, 1461'de Trabzon'u alışının ardından geri dönüş sırasında burayı da teslim almıştı. Şehrin direnmeksizin zaptedildiği, fetihten yirmi beş yıl sonra yapılan tahrirden de anlaşılmaktadır.

Osmanlı idaresi altında Giresun bir liman şehri olarak gelişme gösterdi. Bu dönem boyunca zaman zaman bazı önemli olaylarla karşı karşıya kaldı. XVI. yüzyılın sonlarına doğru görülen eşkıyalık hareketleri Giresun ve yöresini de etkisi altına aldı. Daha bu yüzyılın başlarında Giresun'un Çepniler'le meskûn dağ köylerinin bir kısmı halkı Safevî propagandasının tesiriyle İran'a kaçmıştı. Yüzyılın son çeyreğinde ise Pazarsuyu kazasında toplanan otuz kadar medreseli (suh-te) etrafta eşkıyalıkta bulunarak Giresun'da pek çok yeri basıp yağmalamışlar ve bunlar has voyvodası Zünnün'un yöreden topladığı il erleri vasıtasıyla 1574 yazında bertaraf edilmişlerdi (BA, A.RSK., nr. 1460, s. 167). 1586 ve 1587'de şehir-

de muhafız olarak bulunan yeniçeriler bazı karışıklıklar çıkardılar. 1594'te bu eşkıyalık hareketleri had safhaya ulaştı, yöreden 200 hâne "terk-i vatan" etti. XVII. yüzyıl başlarındaki bu tür sıkıntılar ve Celâlî gruplarının faaliyetleri halkın merkeze başvurmasına yol açtı. Ordu bölgesinden Hacı Şamlu Giresun Kale-si'ni kuşatmış, bu tehlike Seyyid Mehmed Paşa'nın gayretiyle atlatılmıştı. 1634'te ise Kazaklar Giresun yöresini yağmaladı. Evliya Çelebi, Kazaklar'ın Giresun karşısındaki adaya kayıklarını saklayarak saldırdıklarını belirtir. 1683'teki Viyana seferi için 300 er gönderen Giresun, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına doğru bölgede etkili olan âyanın mücadelesine sahne oldu. 1756'da Canik muhassılı olan Süleyman Paşa ve kardeşi Ali Bey 12.000 kadar kuvvetle şehri basıp yağmaladılar. Kaleye kapanan halk yirmi üç gün süren kuşatmadan oldukça etkilenildi. Bu sırada şehir yakıldı, mallar gemilerle Samsun'a taşındı. Söz konusu tahribatın izleri kolay kapatılamadı. Hemen ardından devlet tarafından takibata uğrayan idam mahkûmu iki âyan kaleye sığındı ve kendilerini kuşatan Canikli Ali Bey'e altmış gün kadar direndikten sonra ele geçirildi. 1789'da başlayan savaş dolayısıyla Soğucak ve Anapa taraflarına gitmekle görevlendirilen bölge âyanı arasında Giresun yöresindekiler de vardı. Bu dönemde şehirde dizdar Lâcinoğlu Hacı Mustafa nüfuz tesis etmişti. XIX. yüzyılın ilk çeyreğindeki Tuzcuoğulları isyanı Giresun'un da içinde bulunduğu bölgeyi etkiledi. Bunlara katılan Lâcinoğulları 1816'da Giresun'a tam olarak hâkim oldular. II. Mahmud'un gönderdiği iki firkateyn ile bir korvet Giresun önlerine gelerek yeniden kontrolü sağladı. Şehir asıl önemli olayları Millî Mücadele döneminde yaşadı. İşgale uğramasına karşılık Ruslar'ın Trabzon'u alıp Harşit'a kadar ilerlemesi şehirde büyük bir endişeye yol açtı. Yörede Pontus Rum Devleti kurmaya yönelik hareketler, Rum çetelerin faaliyetleri ve bunlara karşı direniş pek çok karışıklığa sebep oldu. Direnişi örgütleyen belediye reisi Topal Osman Ağa önemli faaliyetlerde bulundu. Giresun askerlik şubesi başkanı ve Türk dili, kültürü hakkında yazıları olan Hüseyin Avni Bey de bu mücadelede rol oynadı. Cumhuriyet döneminde vilâyet merkezi haline getirilen (1923) Giresun'un Rum nüfusu Lozan Antlaşması sonrasında yapılan mübâdele ile burayı terketti.

Fizikî, Sosyal ve Kültürel Yapı. Osmanlı hâkimiyetine girişine kadar müstahkem bir kale olarak önemini koruyan, Antikçağ'da madenleriyle ün yapan ve denizindeki balıkları övülen Giresun, nispeten korunaklı limanı ile de Doğu Karadeniz bölgesindeki birkaç askerî üstün biri olmuştur. İlkçağ yazar ve coğrafyacılarının verdikleri bilgiler şehrin bu özelliğini aksettirmektedir. Ortaçağ'a doğru Pontus bölgesinde fındık ticaretiyle ön plana çıkan, iç kesimlerdeki Karahisar'la yol bağlantısı olan ve bu kesimin hububatının ve madenlerinin ihrac limanı özelliği kazanan Giresun, Ortaçağ'da dokuma mâmulleri ve şap ihracıyla dikkati çeken bir kale-şehir durumundaydı. Bu dönemde yerleşme, denizden 100 m. yükseklikte volkanik kayalar üzerindeki kalenin hemen etrafına ve doğusuna doğru gelişmeye başlamıştı. VII ve VIII. yüzyıllarda burada Bizans'a ait resmî bir ticaret bürosu vardı. Bizans idaresi altında XI. yüzyıldan itibaren bir metropolitlik haline geldi. 431'den 1673'te Trabzon'a nakledilmesine kadar piskoposluk görevinde bulunan altmış kişinin adları bilinmektedir. Bizans döneminde gösterişsiz bir yer olmakla birlikte kültürel açıdan hayli hareketli bir dinî merkezdi. Nitekim burada İncil nüshalarının çoğaltılması işiyle uğraşan hattatlar vardı. Trabzon Rum İmparatorluğu döneminde bölgedeki ikinci önemli merkez haline geldi ve civardaki Türkmenler'e karşı imparatorluğun batı ucunda müstahkem bir kale oldu. Hatta Türk fethini bildiren *Bezm ü Rezm*'de burası, son derece sağlam ve o zamana kadar hiçbir müslüman topluluğun ele geçiremediği bir kale olarak anlatılır. Schiltberger Karadeniz bölgesindeki şehirleri sayarken Samsun ve Trabzon'un yanında Giresun'un da (Kureson) adını zikreder. Bu da şehrin belirli ve bilinen bir merkez olduğunu gösterir. Katalan elçisi Clavijo ise 9 Nisan 1404'te gördüğü şehrin sahilde yer aldığını, evlerinin denize dönük olduğunu belirtir. Bu ifadelerden, daha XIV. yüzyıl sonlarında burada sivil yerleşimin bulunduğu ve kalenin doğusundaki denize inen yamaçta limana doğru evlerin sıralanmış olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı hâkimiyeti döneminde de bu durumunu koruduğu bilinen Giresun bir kale-şehir ve liman olarak tedricî bir gelişme gösterdi.

Osmanlı dönemi Giresun'u hakkında en ayrıntılı bilgiler, XV ve XVI. yüzyıllara ait Trabzon sancağı tahrir defterlerinde yer alır. Bu defterlerden en erken ta-

rihli olanına göre 1486'ya doğru yerleşmenin kale içinde ve hemen civarında olduğu, askerî vasfın ön plana çıktığı bir şehir özelliği gösteren Giresun 114 nefer, yirmi iki bîve (dul) hristiyan nüfusa sahipti. Bunlar kaleyi tamir etmek, Giresun'dan geçen gemilere kılavuzluk yapmak şartıyla her türlü vergiden muaf tutulmuşlardı. Bu durum Osmanlılar'ın şehri barış yoluyla teslim aldığını gösterir. Kalede muhafızlar dışında dört sivil müslümanın adı defterde kaydedilmiştir. Giresun'un ilk müslüman sivil sakinleri olan ve her biri eski tımar sahibi bulunan bu şahıslar Çepni Ali, Çankırılı Hamza, İbrâhim, İsâ oğlu Ali idi. Kalede ise dizdar Kalkandelenli Yûsuf'un idaresinde otuz kadar muhafız görev yapıyordu. Bu muhafızların bazılarının isimleri altında Niğbolu, Manastır, Üsküp, Sofya, Semendire, Selânik, Kesriye ve Kefeli olduklarına dair kayıtlar bulunmaktadır (BA, MAD, nr. 828, s. 596). Bu rakamlara göre şehirde 600-700 kişinin yaşadığı tahmin edilebilir. Bunların hepsinin kale içinde oturup oturmadığı belli olmamakla birlikte kale dışında sahile doğru uzanan evlerde ikamet ettikleri söylenebilir.

1515'e doğru şehrin nüfusunda artış oldu. Bu sırada şehirde yirmi altı hâne, beş mücerred, iki mütেকâid sipahiden ibaret müslüman nüfus yaşıyordu. Bunlar civardan gelip şehre yerleşmişlerdi. Aralarında Çepni, Trabzonlu, Bayramlı nisbeli şahısların bulunuşu bu iskânın yönünü tayin eder. Öte yandan hristiyanlar da üç grup halinde kaydedilmiş olup bunlardan 103 hâne, otuz altı mücerred, kırk bîve eskiden beri şehirde ikamet edenlerden (kadimî raiyyet) oluşuyordu. Altmış üç hânedan ibaret ikinci grup sonradan gelip buraya yerleşmişti. Elli beş hânelik diğer grup ise eski hristiyan halka hizmet etmek üzere buraya getirilen ve sonradan bu mükellefiyetleri kaldırılanlardan müteşekkildi (BA, TD, nr. 52, s. 603-606). Bu sonuncular Trabzon, Rize, Akçaabat, Sürmene, Of, Yomra, Pazar gibi yerlerden sürülerek şehirde iskân edilmişlerdi. Bunların içinde eskiden köle statüsünde iken daha sonra bağışlananlar, hatta "Rus" nisbesiyle kaydedilenler de vardı. Muhtemelen bunlar, Giresun'u iktisadî bakımdan desteklemek üzere Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'daki sancak beyliği sırasında getirilmişlerdi. Nitekim babası ile anlaşmazlığa düşen Selim, oğlu Süleyman (Kanûnî) için sancak istediğinde

kendisine teklif edilen Giresun, Kürtün ve Şiran'ın gelirlerinin düşük olduğunu, Giresun'un bir kaleden ibaret olup has gelirlerine yarar bulunmadığını, dağlık olan yöredeki köylerde birbirine bitişik bir evin dahi yer almadığını belirtmişti (TSMa, nr. E 5970). Dolayısıyla herhangi bir ihtimale karşı, özellikle şehzadenin oturabileceği bir yer vasfını haiz Giresun'u nüfus ve ekonomik açıdan desteklemek üzere bölgeden hem müslüman hem de hristiyanların buraya naklini sağlamaya çalıştığı ileri sürülebilir. Bu tayin gerçekleşmemekle birlikte alınan tedbirler Giresun'un gelişmesine zemin hazırlamış olmalıdır. Nitekim şehirde otuz kadar kale muhafızı ile beraber 1515'e doğru toplam nüfus 1500'e ulaşmış ve ilk tahrir göre aradan geçen yirmi yirmi beş yıllık süre içinde nüfus üç kat artış kaydetmiştir. Bu artışın şehrin fizikî açıdan büyümesine de yol açtığı, sahil kesiminde yeni iskân mahallerinin ortaya çıktığı, Selim'in inşa ettirdiği caminin de müslüman iskânını yönlendirdiği söylenebilir.

Giresun'un nüfus yapısı 1554'te 1515'teki durumla benzerlik gösterir. Müslümanlar otuz üç hâne, on üç mücerredden ibaretken yine üç grup olan hristiyanlar 214 hâne, doksan dört mücerred nüfusa sahipti (BA, TD, nr. 288, s. 704-707). Bu dönemlerde Giresun Kalesi'nin iç ve dış surları deniz kenarına kadar inmekteydi. Kalede 1515'te altı kadar top, yirmi sekiz tüfek, üç mancınık, yirmi sekiz yay vardı. 1556 tarihli bir kayda göre dört beş kadılığın halkının barınabileceği, herhangi bir tehlike anında 5-10.000 kişinin sığınabileceği müstahkem bir kale özelliği taşımaktaydı (BA, MD, nr. 2, s. 140, hk. 1366). XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra şehir gide rek önem kazandı ve limanı daha faal bir hale geldi. 1583'te kale içinde ve dışındaki yerleşme yerleri mahallelere ayrılmış olarak görülmektedir. Nitekim tahrir defterinde, tamamında gayri müslimlerin oturduğu altı mahallenin adı kayıtlıdır. Dört grup halinde kaydedilen müslümanlar ise "cemaat" başlığı altında yer almışlardı, toplam nüfusları 273 neferdi. Bunlardan iki cemaat 1554'ten sonra getirilip şehre yerleştirilmişti. Yine cemaat başlığı altında zikredilen kırk bir nefer hristiyan yanında altı mahallede toplam 304 nefer daha bulunuyordu. Giresun'un ilk mahalleleri olan bu birimler Yukarı mahalle, Lonca, Uğrukapi, İçkale, Penbedüz ve Perçin (?) ad-

larını taşımaktaydı. Bunlardan ilk dördünün adı bugün de yaşamakta olup şehrin eski fizikî yapısının sınırlarını tayin eder. Müslüman nüfusun da aşağıda caminin etrafında ayrı bir mahalle oluşturduğu düşünülebilir. 1579'da Trabzon'a giderken bir gece burada konaklayan Âşık Mehmed Giresun'un küçük bir belde olduğunu, surunun bulunmadığını, bir cuma camii ile çarşının yer aldığını yazar. Onun ifadeleri hiç şüphesiz kale dışındaki batı ve doğu yönünde sahile uzanan varoş kesimini nitilemektedir. Buradaki cuma kılınabilir caminin Yavuz Sultan Selim'in adıyla anılan cami olması kuvvetle muhtemeldir. Söz konusu caminin çeşitli vakıfları vardı. On altı hizmetlinin ücretleri buradan karşılanıyordu. Ayrıca çevre köyler halkından da cami için görevliler belirlenmişti. Meselâ kalabalık cüzhanların çoğu civar köylerde oturmakta ve cuma günleri buraya gelmekteydi. Bu durum Çepniler'in dinî açıdan temayüllerinin niteliği bakımından dikkat çekicidir. Caminin vakıfları arasında çeşitli dükkânlar, bir kervansaray ve pazar yeri geliri Trabzon sancak beyi Kasım Bey tarafından bağışlanmıştı. Bundan başka kale içinde muhtemelen fetihten hemen sonra muhafızların ihtiyacını karşılamak üzere yaptırılan bir küçük mescidin daha bulunduğu tahmin edilebilir.

XVI. yüzyılda şehir halkı denizcilik yanında civardaki bahçelerde ziraatla meşguldü. Vergi gelirleri arasında olan ve ekonomik bir değer taşıdığı anlaşılan başlıca ürünler meyve, ceviz, hububat, soğan-sarımsak, kendir, nar, üzüm, dut. Darı ve fındığın ekonomik bir değer kazanması, bilhassa bu sonuncu ürünün vergi gelirleri arasında yer alması 1580'lerde oldu. Yörenin kendine has ürünlerinden yapılan sıra önemli miktarlarda elde ediliyordu. Deniz nakliyatçılığı ve balıkçılık da ön plandaydı. Küçük gemi ve sandal yapım tezgâhları vardı, bu tezgâhlarda yapılan veya bakıma alınan gemi karşılığı vergi alınıyordu. Sıvı içecek, yağ, balık, gön gibi maddeleri koymaya yarayan fiçilerden elde edilen vergi geliri 3500 akçeye ulaşmıştı. Bu aynı zamanda ticarî faaliyetin de bir göstergesidir. Giresun Limanı'nın gümrük geliri XV ve XVI. yüzyıllarda 3000 akçe idi. Ayrıca bir de liman resmi alınıyordu ve bunun miktarı, defterde Nişi adıyla kaydedilen Giresun adasıyla birlikte 420 akçe dolayındaydı. Şehirde üretimi yapılan keten bezi ve diğer dokumaların boyan-

dığı bir boyahane de vardı. Keten bezi üretiminden sağlanan vergi 1500 akçeyi buluyordu.

Deniz yolunun yanı sıra çok işlek olmasa da kara yoluyla Samsun ve Trabzon'a bağlantı vardı. Bu yolların yalnızca sahil kesiminde olmayıp zaman zaman iç bölgeleri takip ettiği anlaşılmaktadır. Zira geçit yerlerinde yolların bakımı için bazı köylerin ahalisi görevlendirilmiş, çok sayıdaki dereler üzerindeki köprülerin tamiri de yine bunlara havale edilmişti. Âşık Mehmed Trabzon ile Giresun'un karadan üç, Samsun ile Giresun'un ise dört günlük mesafede olduğunu belirtir. Özellikle Trabzon-Giresun arasının üç günlük yol olduğuna dair bilginin antik devirdeki Ksenofon'un ifadeleriyle benzerliği dikkat çekicidir. Yine Giresun'u iç kesime, Şebinkarahisar'a bağlayan ve Antikçağ'dan beri kullanılagelen kara yolu işlerliğini sürdürmekteydi. Buradan getirilen mallar Giresun'a indiriliyor ve oradan deniz yoluyla sevkediliyordu. Özellikle maden (bakır, gümüş ve demir) taşımacılığı bu yolla yapılıyordu. Tahrir defterlerinde bu yol için "yol bacı"nın kaydedilmiş olması faaliyetin yoğunluğu hakkında fikir vermektedir.

XVII. yüzyılda Giresun'un fizikî ve içtimai yapısı hakkında fazla bilgi yoktur. Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*'sının orijinal nüshasında "Giresun" okunuşu ile harekelediği şehir hakkında Âşık Mehmed'in verdiği bilgileri tekrar eder. Müteferrika baskısında ise adı "Giresin" şeklinde yazılan şehrin bir dağ üzerinde kalesinin bulunup harap bir vaziyette olduğu, deniz kıyısında bir yerde akik taşı çıktığı ilâve edilmiştir (s. 431). Evliya Çelebi de burası hakkında tatminkâr bilgi vermez; çarşı içinde camileri, mescidi, han, hamam ve pazarı bulunan, fazla büyük olmayan bir kasaba olarak tanıtır. Limanın batı tarafında küçük bir caminin yer aldığını söyler ve Kazaklar'ın baskısını söz konusu eder. Kasım 1682 tarihli bir avârız tahrir defterine göre (BA, KK, nr. 2697, 91^b-92^b) şehirde beşi müslümanlara, biri hristiyanlara ait olmak üzere altı mahalle vardı. Câmi-i Kebîr (muhtemelen Sultan Selim Camii), Kapu Câmi-i Seyyid Paşa, Elhâc Hüseyin (Hacı Hüseyin Cemil), Elhâc Mikdad (Hacı Mikdad Ağa), Elhâc Sıyâmi adlarını taşıyan müslüman mahallelerinde 116, hristiyan mahallelerinde ise altmış beş avârız vergi mükellefinin adı kaydedilmiştir. Civar köylerle kayıtlı olup şehirde ikamet edenler, askerî denilen zümreler, seyyid, imam,

hatip gibi din görevlilerinin bu rakama dahil olmadığı hesaba katılırsa Giresun'un toplam nüfusunun 1000-1500 civarında bulunduğu tahmin edilebilir. Ayrıca 1580'lerden itibaren avârız tahririnin yapıldığı tarihe kadar geçen bir asır zarfında Giresun'un nüfusunda önemli bir değişiklik olmamakla birlikte içtimâf ve fizikî yapıda birtakım gelişmelerin meydana geldiği anlaşılmaktadır. Nüfus yapısında müslümanlar ağırlık kazanırken bu aynı zamanda fizikî durumu da etkilemiş, kalenin dış kesimindeki yerleşmede yeni mahalle birimleri ortaya çıkmıştır. Buna karşılık daha önceleri sadece hristiyanların bulunduğu mahallelerin adları belirtilmeyerek bunlar toplu bir grup olarak kaydedilmiştir.

XVIII. yüzyılda şehrin ticarî açıdan geliştiği anlaşılmaktadır. 1701'de şehri gören Tournefort yeterli bilgi vermez, nispeten büyük bir liman şehri olduğunu belirtir. Bu dönemde kale surları iyice harap hale gelmişti. Tournefort'un Giresun'u tasvir eden gravüründe de şehrin sahile doğru uzandığı ve burada taş evlerin ve camilerin yer aldığı görülmektedir. XIX. yüzyılın başlarında Bişşkyan, biri doğuda Demirkapı Limanı, diğeri batıda Lonca Limanı denilen iki limanı bulunan ve bir kısmı dükkân 1000 kadar evi olan şehirde Rum nüfusun ve kırk hâne Ermeni'nin yaşadığını, bir Rum piskoposluğunun yer aldığını yazar. Bu yüzyıla ait bazı kayıtlarda Giresun'da Sultan Selim Camii, kale içinde Lonca mahallesinde Muhiddin Camii, Kapı mahallesinde Şeyh Vakkas Türbesi, Hasan Dede Zâviyesi'nin adları geçmektedir. 1847'de şehri gören Hommaire de Hell, buranın anfi-teatr şeklinde evlerinden ve harabe surlarından söz eder; yarısı müslümanlara, yarısı hristiyanlara ait 750 ev bulunduğunu belirtir. Onunla birlikte seyahat eden ressam Laurens'in Giresun'u tasvir eden resminde kale ve doğu kesimdeki evlerin görünüşü verilmiştir.

Şehir XIX. yüzyılın sonlarına doğru önemli bir liman haline geldi; çevrede yetişen ürünlerin dış bölgelere ulaştırıldığı bir merkez özelliği kazandı. Cuinet'e göre 1890'larda şehirde dört ticaret acentesi faaliyet gösteriyordu. 1893'te haftada beş altı vapur limana uğramaktaydı. 1898'de limana bağlı kırk iki mavna, 195 küçük gemi ve dört de büyük gemi vardı. 1898-1899'da Giresun limanına 3165 yelkenli, 140 vapur uğramıştı. Bunların içinde Rus, Alman, Avusturya, Fransa, İtalya ve Yunan bandıralı

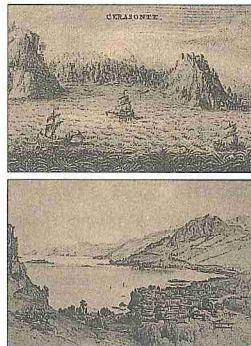
vapurlar da mevcuttu. 1901'de şehirde Fransa, Avusturya, Rusya, İtalya ve Almanya'ya ait kumpanya acenteleri faaliyet göstermekteydi. Ayrıca yabancı ticaret misyonu da bulunuyordu. İhracat malları arasında özellikle pamuklu dokuma, madenî eşya, bıçak, un, maden (gümüş, bakır) başta geliyordu. 1890'da Mısır'a, Trieste'ye, Marsilya'ya ve Rus limanlarına mal gönderilmişti.

Kâgir evleri bulunan ve etrafı fındıklıklarla çevrili olarak tasvir edilen XX. yüzyıl başlarının Giresun'u, özellikle iç kesimlerle limanı arasındaki yol bağlantısı sebebiyle hayli hareketli bir alışveriş sahne olmaktadır. Bakırcılık yanında kılıç, abâ, şal, peşkir, tire gibi dokumalar ekonomik değere sahipti. Bu hareketli ticaret, şehrin XIX. yüzyılın sonlarından itibaren fizikî görünüşünü de etkilemişti. 1870'te dokuz han, 230 dükkân, kırk iki mağaza, dört boyahane, iki basmahane varken 1871'de bir gümrük, bir telgrafhane, on han, seksen dört mağaza, 224 dükkân, bir hükümet konağı ve 968 hâne; 1880'lerde yirmi iki han, 392 dükkân bulunduğu belirtilmektedir. Cuinet ise on beş han, 464 dükkân olduğundan söz eder. 1869-1880 döneminde şehrin nüfusu 9400-9800 dolayında idi. Ayrıca sekiz cami, dört mescid, beş Rum, bir Ermeni kilisesi, iki medrese, altısı müslümanlara, ikisi Rumlar'a ait sekiz mektep, bir rüşdiye, üç hamam, on yedi fırın vardı. *Kâmûsü'l-a'lâm'a* göre 8440 kişinin yaşadığı şehirde on bir cami, bir tekke, dokuz kilise, 500 dükkân, on beş han, otuz fırın, beş hamam mevcuttu. Cuinet ise 1890'a doğru nüfusu 4388'i müslüman 4906'sı Rum, 936'sı Ermeni olmak üzere toplam 10.230 olarak verir.

Giresun'da başlıca tarihî eserler arasında kalenin dışında Hacı Hüseyin Camii (1594'te yapıldıktan sonra yıkıldı, 1861'de yenilendi), Hacı Mikdad Ağa Camii (1661'de ahşapken 1841'de yeniden inşa edildi, 1890'da genişletildi), Kale Camii (1830'da Dizdazâdeler'e mensup Emetullah Hanım tarafından yaptırıldı), Çınarlar Camii (Hacı Vehbizâde Ali Ağa'ya ait), Şeyh Kerâmeddin Camii (1900'de yenilendi), Çekek Camii (1884 tarihli kitabesi var, Sarı Alemdazâde binası), Soğuksu Camii (1896'da genişletildi), Şiş Camii, Çıtlak-kale Camii sayılabilir. Kapı mahallesindeki Şeyh Vakkas Türbesi de ayrıca ziyaretgâhtır. Bugün ayakta bulunan iki kiliseden Sokakbaşı Gogora mevkiindeki restore edilmiş olup diğeri Çınarlar mahallesinde kütüphane olarak hizmet vermektedir.

Cumhuriyet döneminde şehir nüfus bakımından olduğu gibi fizikî yönden de gelişti. İlk yerleşme çevresi kalenin civarı olan ve tepenin yamaçlarındaki Kale, Sultan Selim, Kapı, Hacı Hüseyin mahallelerinde tarihî dokusunu evleri ve sokakları ile sürdüren şehir, 1960'lı yıllara kadar bu tarihî kesimin çevresinde bir şerit halinde gelişme göstermiştir. Yarımada doğudan, batıdan ve güneyden bağlanan bu alan üzerinde Hacı Mikdad, Şeyh Kerâmeddin ve Gemiler Çekeği mahalleleri yer alır. 1923'ten sonra Nizâmiye ve Şeyh Kerâmeddin, 1960'tan itibaren de Aksu Seldeğirmeni, Çıtlakkale mahalleleri gelişmeye başlamıştır. 1940'ta on iki mahallesi varken bu rakam 1972'de civardaki köylerin de şehirle bütünleşmesi sonucu on sekize çıkmıştır. 1959'da Giresun Limanı'nın hizmete açılması ve sahil yolunun yapılması ile şehir mekân olarak doğu-batı yö-

XVIII. yüzyılın başlarında (Tournefort, II, 221) ve XIX. yüzyıl ortalarında (Hommaire de Hell, Lv. XXXII) Giresun'u gösteren iki gravürle şehrin bugünkü görünüşü



nünde yayılmaya başladı. 1967'den itibaren doğu kesiminde Aksu'da kâğıt fabrikası, batıda Fiskobirlik Entegre Tesisleri ve diğer kamu binalarının yer alışı bu yayılmayı hızlandırdı. Şehirde iş yerlerinin çoğu eski Trabzon yolu olan Gazi caddesi boyunca yoğunlaşmıştır. Uzak noktalarda ikinci derecede ticaret merkezleri vardır. Bunlar Çitlakale ve Tayyaredüzü mahalleleriyle Gemiler Çekeği ve Aksu mahallelerindedir.

1927 ile 1950 yılları arasında şehirde fizikî bakımdan önemli bir gelişme olmadığı gibi nüfus da sabit kaldı (1927'de 11.888; 1950'de 12.507). 1940'ta 15.000'i geçen nüfus 1945'te 12.000'e düştüyse de 1950'li yıllardan sonra artış seyrini sürdürdü ve 1990'da 67.604'e ulaştı. Şehirde başlıca ekonomik faaliyeti fındık işleme sanayi oluşturur. Fiskobirlik Tesisleri, Seka-Aksu Kâğıt Fabrikası gibi sanayi yanında birçok özel fındık işleme fabrikası mevcuttur. Şehir bugün sit alanı olan kalenin güneyinde yükseldiği gibi doğu ve özellikle batıdaki sahil düzlüğüne doğru giderek yayılmaktadır.

İdarî Yapı. Giresun Osmanlı idaresine girdiğinde bir kaza merkezi olmuştu. 1486'da burası Trabzon sancağına bağlı Zeâmet-i Kürtün adlı idarî bölgenin merkezi durumundaydı. Bu idarî ünite de eski Çepni beyleri dönemindeki yapı sürdürülmüştü. 1515'te Kürtün kazasına bağlı Çepni vilâyeti tabirine rastlanmakta ve Giresun bu vilâyetin merkezi durumunda bulunmaktaydı. Çepni vilâyeti tabiri XVI. yüzyıl sonlarına kadar sürdü ve onun yerini giderek Giresun kazası adı almaya başladı. Giresun Trabzon sancağının en batı ucunu oluşturuyordu ve Canik sancağı ile olan sınırı şehrin biraz batısındaki Batlama deresi teşkil ediyordu. Kazanın sahil kesiminde Giresun'dan başka Tirebolu, Görele, Anduz, Bedreme kaleleri vardı; buralarda muhafızların yanı sıra sivil hristiyan halk yaşamaktaydı. Bölge XV ve XVI. yüzyıllarda Çepni ve Kürtün adlı iki ana idarî birime ayrılmıştı. Bunların alt kademeleri olarak Yağlıdere, Bayramoğlu, Karaburun, Üreğir, Alın Yumlu, Alahanas, Kürtün adlı idarî birimler mevcuttu. XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise Üreğir, Harşır ve Yağlıdere nahiyelerinin varlığı dikkati çekmektedir. Giresun ve Tirebolu gibi sahil şehirleri dışındaki kesim hemen hemen tamamıyla Çepniler'ce iskân edilmişti ve bu iskân yerlerinin çoğu Türkçe ad taşıyordu. XV. yüzyılda toplam köy sayısı altmış kadardı. Bu

gün Giresun'a bağlı ilçe merkezleri olan Eynesil, Esbiye, Dereli birer köy olarak zikredilmişti. XV. yüzyılın son çeyreğinde Kürtün ve Çepni vilâyeti bölgesinde toplam 1500 kadar hâne vardı. Bu rakama göre nüfus yekünü 7000 dolayına ulaşıyordu. 1515'te ise köy sayısı 150'yi aşmıştı ve toplam hâne sayısı 5000 civarındaydı. Ancak bu tarihten biraz önce kazanın yüksek köylerinin bir kısım ahalisi Safevîler'in baskını veya propagandası sebebiyle İran'a göç etmişti. Bunlardan bazılarının daha sonra Osmanlı hükûmetinin aldığı tedbirlerle geri döndüğü defterde yer alan kayıtlardan anlaşılmaktadır. Nitekim 1554'te bölge nüfusu 7000 hâneye, 1583'te 9000 hâneye yükselmişti. Bu rakamlara göre XVI. yüzyıl boyunca bölge 30-40.000 arasında bir nüfus yoğunluğuna sahipti. 1682'de kazada avârız vergisi veren köy sayısı yirmi dört olarak tesbit edilmiştir. Bu durum, Giresun kazasının XVII. yüzyılda küçültüldüğünü ortaya koymaktadır. Bağlı köyler arasında Alın Yuma (Alın Yumlu), Ak Yuma, Darıköy, Lapa, Umurlu, Ülper, Kuşluyan (Kuşdoğan), Dereli, Seydiköy, Kayadibi, Akpınar, Evliya, Uzgur ve Kurtulmuş'un adları sayılabilir (BA, KK, nr. 2697, 92^b-98^b). Bütün bu köylerde oldukça kalabalık bir seyyid zümresinin varlığı dikkat çekicidir. Meselâ Alın Yuma köyündeki altmış dört erkek nüfustan yirmi dokuzu, Dereli'de seksen altı kişiden elli ikisi, Kurtulmuş ve civarındaki üç köyün halkının tamamı (63 kişi) seyyid olarak kaydedilmiştir. Kazanın toplam nefer sayısı, Giresun hariç 312'si seyyid statüsünde 745 kadar olup bu da derbendciler (126 nefer) ve şehir halkı dahil 6-7000 dolayında bir nüfusu gösterir.

Giresun kazası bu idarî durumunu uzun süre devam ettirdi. Tanzimat döneminde Trabzon'a bağlıydı. Trabzon eyaleti kurulunca, Trabzon merkez livâsına tâbi oldu (1847). 1850'de kazanın adı, "Giresun ma' Keşab" olarak kaydedildi. 1855'te Ordu livâsına, 1856'da yeniden Trabzon livâsına, 1857'de Ordu livâsına bağlandı. 1283 (1866) tarihli Devlet Salnâmesi'nde Trabzon eyaletine bağlı bir livâ olarak zikredildi ve sınırları batıya doğru genişleyerek bugünkü adı Bulancak olan Akköy ve Piraziz'i de içine aldı. Bunun dışında kazaya Keşap ve Kırık nahiyeleri bağlıydı. Ancak bu durumunu uzun süre koruyamadı ve 1285'te (1868) Trabzon sancağının kazası oldu. Kaza 1869'da doksan yedi köye, 1870'te ise

107 köye sahipti. Trabzon vilâyetinin 1869 tarihli ilk salnâmesine göre kazada 25.160 erkek nüfus vardı; bunun 5156'sını Rumlar, 263'ünü Ermeniler teşkil ediyordu. 1870-1874 yıllarına ait salnâmelerde toplam erkek nüfus 27.429 olarak gösterilmiş, bu toplamın 5626'sını Rumlar'ın, 225'ini Ermeniler'in oluşturduğu belirtilmiştir. Bu rakamlara göre toplam nüfusun bu devrede 50-55.000 dolayında bulunduğu tahmin edilebilir. 1875'ten 1878'e kadar Karahisârı-şarkî sancağına bağlanan Giresun kazası, 1879'da tekrar Trabzon merkez sancağına dahil edildi ve bu durumunu Cumhuriyet döneminde müstakil vilâyet olana kadar sürdürdü. 1891'de Giresun'un üç nahiye, 140 köy ve on dört mahallesine olduğu belirtilmiştir. Aynı yıllarda V. Cuinet 51.704 müslüman, 11.884 Rum, 938 Ermeni'den ibaret kaza nüfusunu 64.526 olarak verir; kazada 157 cami, bir tekke, 764 dükkân, yirmi dokuz han, 146 köy bulunduğunu yazar. 1893'te ise bu üç nahiyeden oluşan Giresun'da 61.196'sı müslüman, 12.322'si Rum, 1445'i Ermeni 74.963 kişi vardı. 1900'de nüfus 80.000'i bulmuş, nüfus oranları ise hemen hemen aynı kalmıştır.

Cumhuriyet döneminde vilâyet haline getirilen Giresun Şebinkarahisar'ın da bağlanması ile güneye doğru genişleyerek tarihî sınırlarını aşmıştır. Giresun şehrinin merkez olduğu Giresun ili bugün Trabzon, Gümüşhane, Erzincan, Sivas ve Ordu illeriyle kuşatılmıştır. Merkez ilçe dışında Alucra, Bulancak, Çamoluk, Çanakçı, Dereli, Doğankent, Espiye, Eynesil, Görele, Güce, Keşap, Piraziz, Şebinkarahisar, Tirebolu ve Yağlıdere olmak üzere on beş ilçeye ayrılmıştır. 6934 km² genişliğindeki Giresun ilinin 1990 sayımına göre nüfusu 499.087, nüfus yoğunluğu ise 72 idi.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 1993 yılı istatistiklerine göre Giresun'da il ve ilçe merkezlerinde 178, kasaba ve köylerde 941 olmak üzere toplam 1119 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı ise otuz üçtür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 828, s. 596-617; nr. 334, s. 69-80; BA, TD, nr. 52, s. 603-606; nr. 288, s. 704-707; nr. 387, s. 761; BA, MD, nr. 2, s. 140, hk. 1366; nr. 26, s. 258, hk. 741; nr. 59, s. 53, hk. 230; nr. 72, hk. 269; nr. 71, s. 304, hk. 581; nr. 73, s. 73, hk. 171; nr. 181, s. 267, hk. 2; BA, KK, nr. 211, s. 87; nr. 244, s. 225; nr. 2697, 91^b-98^b; BA, A.RSK, nr. 1460, s. 167; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 1695, 7272, 12142; BA, Cevdet-Evkaf, nr. 11810, 15942, 23796; TSMA,

nr. E 5970; TK, TD, nr. 43, vr. 140^a-141^b; Ksenofon, *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*, V/5 (trc. Hayrullah Örs), İstanbul 1939, s. 17; Strabon, *Coğrafya*, XII/1-3 (trc. Adnan Pekman), İstanbul 1969, s. 32-33, 47; Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 485; J. Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında: 1394-1427* (trc. Turgut Akpınar), İstanbul 1995, s. 102; Clavijo, *Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1975, s. 60; Âşık Mehmed, *Menâzîrü'l-avâlim*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 616, II, vr. 30^a; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 431; a.e., *Osterreichische Nationalbibliothek*, nr. mxt. 389, vr. 160^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 79-80; Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant*, Paris 1717, II, 221-222; X. Hommaire de Hall, *Voyage en Turquie et en Perse*, Paris 1854, II, 370-373; J. A. Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*, Oxford 1832, I, 281-282; Texier, *Küçük Asya*, III, 149-150; P. M. Bıjškyan, *Karadeniz Kuyuları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1969, s. 37-38; Şânîzâde, *Tarih*, İstanbul 1246, I, 305; Cuinet, I, 64-78; *Trabzon Vilâyeti Salnâmesi* (1311), s. 231-240; a.e. (1319), s. 247-248; a.e. (1869) (haz. Kudret Emiroğlu), Ankara 1993, I, 139; a.e. (1870), II, 183; a.e. (1871), III, 199, 207; a.e. (1872), Ankara 1994, IV, 199, 207; a.e. (1873), Eskişehir 1995, V, 175, 183; a.e. (1874), VI, 181, 189; Tirebolulu H. [Hüseyin Avni] Alpaşlan, *Trabzon İli Laz mı Türk mü*, Giresun 1339; Sacit Karabrahimoğlu, *Giresun*, Ankara 1969; *Giresun İli Yılığ* (1973), tür.yer.; A. Bryer — D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington 1985, s. 126-134; Elizabeth Zachariadou, "Trebizond and the Turks (1352-1402)", *Romania and the Turks C. 1300-C. 1500*, London 1985, s. 343-344, 348, 355; R. Gökçen, *Giresun ve Karadeniz Bölgesi*, İstanbul 1987; *Giresun* (haz. Giresun Belediyesi), İstanbul 1987; S. Çakır — M. Erbaş, "Giresun'da Kentleşme ve Kentel Yerleşmenin Kademelenmesi", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi: Bildiriler*, Samsun 1990, s. 24-43; P. Counillon, "Arrien et Kérasous: un cas de toponymie rétroactive", a.e., s. 493-500; Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, Ankara 1991, s. 70-71; Faruk Sümer, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul 1992, tür.yer.; Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat* (doktora tezi, 1993), MÜ Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Mesut Çapa, *Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, Ankara 1993, tür.yer.; Recep Akın, *Yeşil Giresun ve Şirin ilçeleri*, İstanbul 1995; Münir Aktepe, "Tuzcu-oğulları İsyanı", *TD*, III/5-6 (1953), s. 28; M. Tayyib Gök-bilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livâsı ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *TTK Belleten*, XXX/102 (1962), s. 328-335; A. Bryer, "Greeks and Turkmens: The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers*, XXIX (1975), s. 131, 132-133; Feridun M. Emecen, "XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler", *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, IV, Samsun 1989, s. 157-166; *Kâmûsü'l-â'lâm*, V, 3935-3936; Ruge, "Kerasus", *RE*, XI/1, s. 264-265; Besim Darkot, "Giresun", *İA*, IV, 789-790; X. de Planhol, "Giresun", *EI*² (İng.), II, 1114.



FERİDUN EMECEN

GİRİFT

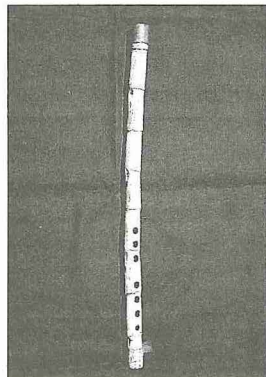
(گرفت)

Türk müsisinde kullanılan nefesli bir saz.

Farsça'da "birbirine bağlı, iç içe girmiş, karışmış" anlamına gelen girift kelimesi, ney gibi kamıştan yapılmış nefesli bir sazın adıdır. Birçok eserde neyin bir çeşidi olarak anılır. Yapısı itibariyle ney ailesindeki bolâhenk nisfiden de küçük olup (520 mm.) yaklaşık şah (858 mm.) ve dâvud (910 mm.) neylerin yarı uzunluğundadır. Suriye'de kiraft, Mısır'da nây-i cıraf şeklinde kullanılan kelimeler giriftten bozmadır.

Girift, ney gibi yan tutularak aynı dudak ve baş pozisyonu ile üflenir. Manda boynuzundan yapılan ve sazın boğaz boğumu denilen baş tarafına takılan başpâre vasıtası ile nefes sazın içine üflenir. Ney ve girifti başpâre takarak üflemek ise sadece Türk neyzenlerine mahsus bir usuldür. Giriftin neye göre ses alanı dar, parmak pozisyonları daha güç ve farklıdır. Bu bakımdan iyi bir icrada dudak ve parmak kabiliyetinin önemi büyüktür. Esasen bu saza girift adı oldukça güç olan icrasından dolayı verilmiş olmalıdır. Ancak boyunun kısa oluşu sebebiyle taşımadaki kolaylığından dolayı bazı neyzenler tarafından tercih edilmiştir.

Boyu, boğumlarının sayısına ve uzunluğuna göre değişen girift genellikle altı boğumlu ise de dört, beş, yedi ve dokuz boğumlu olanları da vardır. Sazın ön yüzünde $3 + 3 + 1 = 7$, arkasından bir adet olmak üzere toplam sekiz perde deliği bulunmaktadır. Parmakların delikler üzerindeki hareketleriyle çalınan giriftin öndeki altı deliği yukarıdan itibaren aynı eksen üzerinde, en alttaki yedinci delik ise biraz yana, sol tarafa doğru açılmıştır. Girifti neyden ayıran en önemli özelliklerden biri bu yedinci deliktir. Konya Mevlânâ Müzesi'ndeki



Girift

giriftin uzunluğu 39,5 cm. olup aşağıdan yukarıya dokuz boğumunun ölçülere şöyledir: 1. boğum 3,8 cm., 2. boğum 5 cm., 3. boğum 5 cm., 4. boğum 4,7 cm., 5. boğum 4,4 cm., 6. boğum 4,6 cm., 7. boğum 4,7 cm., 8. boğum 4,5 cm., 9. boğum 2,8 cm. Boyunun kısıllığına rağmen neyden daha boğuk ve buruk bir ses rengine sahip olan giriftin ses alanı bazılarında bir buçuk (kaba çârgâh do-muhayyer la), bazılarında ise iki oktavdır (kaba rast sol-gerdâniye sol).



Girift üfleyen sanatkâra giriftzen adı verilir. Osmanlı devrinde saraydaki küme fasıllarında bazan ney, bazan girift kullanıldığı bilinmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren daha çok râğbet gördüğü anlaşılan bu sazi ustaca kullanımları ile tanınan müsişinaslardan Mehmed Nûri Efendi, Musâhib Said Mehmed Efendi, Üsküdarlı Rızâ Bey, Hacı Fâik Bey ve Âsım Bey bilhassa zikredilmelidir. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na yüzbaşı rütbesiyle katılan Âsım Bey, taşınması kolay olduğundan hocası Neyzen Sâlim Bey'in kendisine hediye ettiği giriftle ilgisini savaşa rağmen devam ettirerek bu sazi ismiyle bütünleştirip Giriftzen Âsım Bey diye şöhret kazanmış ve giriftin en son üstadı olarak kabul edilmiştir.

Girift, uzun zamandan beri üfleyeninin bulunmaması sebebiyle günümüzde âdetâ unutulmuş bir saz olarak sadece bazı müze ve özel koleksiyonlarda muhafaza edilmektedir. Ancak bu önemli sazın yeniden Türk müsisine kazandırılması büyük bir hizmet olacaktır.

Türk edebiyatında sazları konu alan şiirlerde girifte de yer verilmiştir. Nâbî'nin, "Nâm-âver iken girift ile mey / Çaldı galebe girift ile ney" beytiyle Enderrunlu Vâsıf'ın, "Feryâd-ı girift olsa da dünyâda müessir / Nây-ı dil-i nâlânıma nisbet ne düdüktür" beyitleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Girift kelimesi müsiği dışında bazı sanat dallarında da kullanılmaktadır. Motifleri birbirinin içine girmiş tezyinat tarzına girift denildiği gibi hat sanatında satır ve istifi çok sıkıştırılmış, harfleri birbirine geçmiş ve üst üste binmiş olan yazıya da "girift yazı" adı verilmiştir. Bu tür yazı sülûs, ta'lik, rik'a gibi başlı başına bir yazı çeşidi olmayıp bu yazıların girift biçimde yazılışından ibarettir.